

Yaratılış Mitolojileri Bağlamında Türk Mitolojisi

HALİL CAN AKGÜN / MUĞLA SITKI KOÇMAN ÜNİVERSİTESİ*

Günümüzde mitoloji dediğimizde hemen hemen hepimizin aklına “Yunan Mitolojisi” gelir. Bu anlayış hem tarihi anlamda hem de coğrafi anlamda hatalıdır. Aslında bir Akdeniz ve çevresi mitoloji topluluğu vardı, onu Yunanistan ve Roma mitolojisi olarak algılamamızın sebebi bu mitoloji hikâyelerini Yunan ve Roma uyruklu yazarların Yunanca ve Latince olarak kaleme almasıdır. Aslında bu hikâyelerin çıkış yerleri Yunanistan veya Roma değildir. Aksine Anadolu’dur, Mezopotamya’dır, Girit’tir, Fenike’dir ve Mısır’dır. Bütün bu hikâyelerin tamamının doğduğu yer Doğu olmasına rağmen, bu hikâyeler bütün insanlığın ortak hikâyesi olmuştur. Günümüz fizik ve astronomi bilimi evrenin sıfır hacme sahip bir noktasının bilinmeyen bir sebepten dolayı patlaması sonucu ortaya çıktığını savunmaktadır. Lakin bu fikir patlamadan önce ne vardı? ya da patlamayı ne tetikledi? sorusuna cevap verememektedir. Belki de bu cevabı hiç öğrenemeyeceğiz. Eldeki verilerde yani mitolojik hikâyelerden yola çıkarsak, bu hikâyelerin gerçeği ne kadar yansıttığını tartışabilir ve patlama veya yaratılış hakkında geçmiş atalarımızın ne düşündüğü hakkında bir fikir beyan edebiliriz. Modern bilime göre, “önce’yi yaratan şeyin hem maddeyi hem de zamanı yaratmış olması olasıdır. Yaratılış konusunda yukarıda da bahsettiğimiz üzere birçok dini metin ve yine yukarıda bahsettiğimiz bölgelerin kendi toplumları tarafından oluşturulan veya dilden dile aktarılan, bazen de yazılı olarak ele geçirilen birçok efsane mevcuttur. Lakin Türk yaratılış mitleri veya efsaneleri, maalesef onlar kadar ilgi görmemekle birlikte bu efsaneler üzerine yapılan çalışmalarda çok azdır. Kısacası toplum tarafından diğerleri kadar bilinmemektedir.

Orta Asya Yaratılış Efsaneleri: Orta Asya’da yaşayan Türk toplulukları arasında dünya ve insanın yaratılış hakkında birçok efsane saptanmıştır. Bu efsaneler yakın çağlarda derlendikleri için İslamlık, Hıristiyanlık, Budizm, Maniheizm gibi dinlerden etkiler taşımaktadırlar. Ancak bunlar genel yapılarıyla erken dönem Türk mitolojisinin izlerinin görüldüğü önemli ürünlerdir. Bu yaratılış efsanelerinde İran mitolojisi ile Mani dininin etkisi olduğu görülmektedir.¹

İkili düşünce ilkesi İran mitolojisinin en önemli özelliğidir. İran mitolojisinde Hürmüz, iyilik ilahıdır ve gökte oturur; Ehrimen ise yeraltında karanlıkların ilahıdır. Aynı durum Altay Türkleri’nin yaratılış destanlarında da vardır. Altay yaratılış destanlarında da Tanrı Kuday gökte oturur, Şeytan Erlik ise yer altında. Ama Erlik, Tanrı değildir; yalnızca güçlü bir körmös’tür (şeytan). Türk Tanrı düşüncesi, İran mitolojisindeki ikili ilah sistemini tek ilahlı sisteme çevirmiştir.²

İran mitolojisinde Hürmüz, birçok yaratık yaratır ve Ehrimen de bunların bir bölümünü kendisine vermesini ister, ama olumsuz yanıt alır. Aynı durum Altay yaratılış efsanesinde de söz konusudur. Tanrı Ülgen de birçok yaratık yaratır ve Erlik bunların bir kısmını kendine ister ama Tanrı bunu reddeder. Ayrıca Altay efsanesinde görülen ikili evren düzel algısı İran düalizmini çağırırsa da, İran mitolojisinde evren yaratıldıktan sonra insan yaratılmıştır. Hâlbuki Altay efsanesinde insan evrenin yaratılışından da önce vardı düşüncesi hâkimdir.³

Altay yaratılış destanlarında, her şeye gücü yeten ve günümüzdeki Tanrı inancının aynısı olan bir inanış yoktur. Altay yaratılış destanlarında Tanrı’ya yaratma eyleminde kimi varlıklar yardım eder.⁴ Bu yüzden bu efsanelerde her şeye gücü yeten bir Tanrı imajı yerine, yaratma eyleminde çeşitli varlık ve nesnelere başvuran bir ilah portresi çizilmiştir. İlk olarak inceleyeceğimiz yaratılış efsanesi evrenin yaratılışını, iyilik ve kötülüğün kaynaklarını, evrendeki düzeni konu edinen bir efsanedir. Bu efsane XIX. yüzyılda Prof. W. Radloff tarafından Altay Türkleri arasında derlenmiştir.

Altay Yaratılış Efsanesi: Buraya kadar Altay yaratılış efsanelerinden biraz bahsetmiştik. Lakin efsanenin metinlerine yani “Yeriding Pütkeni” efsanesine girmeden Altay yaratılış efsanesi hakkında yorum yapmak pek doğru olmayacaktır. Altay yaratılış mitlerine göre Ülgen ve Erlik “başlangıçta” zaten vardı. Ak Ana’nın “yarat” emrinden sonra Ülgen evrenin tabakalarını oluşturmaya başladı. Ak Ana birazdan metinde de göreceğimiz gibi yaratılışa ilham veren hâkim güç olmakla

* SBE, Yüksek Lisans Öğrencisi, Aksaray Üniversitesi Lisans Mezunlu. Bu bildiri 3-4 Mayıs 2017’de Aksaray’da düzenlenen IV. Genç Tarihçiler Öğrenci Çalıştayı’nda sunulmuştur.

¹ Gönül Yonar, Yaratılış Mitolojileri, Ötügen Yayınları, İstanbul 2011, s.123.

² Yaşar Çoruhlu, Türk Mitolojisinin Ana Hatları, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2011, s.55.

³ Bahaeddin Ögel, Türk Mitolojisi: Kaynakları ve Açıklamaları ile Destanlar, Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul 1993, s.115.

⁴ Fuzulî Bayat, Türk Mitolojik Sistemi, Ötügen Yayınları, İstanbul 2007, s.276.

beraber, bu görevinin ardından aradan çekilir ve hatırlanmaz.⁵ Bahsi geçen "Yeriding Pütkeni" metni aşağıdaki gibidir:

"Her şeyden önce su vardı. Yer, ay, gök, güneş yoktu. Tanrı (Kuday) ile kişi vardı. İkisi su üzerinde uçuyorlardı. Kişi, yel çıkarıp suyu dalgalandırdı; Tanrı'nın yüzüne su sıçrattı. Bunu yapınca da kendisinin Tanrı'dan güçlü olduğunu sandı; suya düşüp dibe battı. Boğulmak üzereydi. "Bana yardım et!" diye bağırp Tanrı'dan yardım istedi.

Tanrı "yukarı çık!" dedi, o da sudan çıkıverdi. Sonra Tanrı, "Sağlam bir taş olsun!" dedi. Suyun dibinden bir taş yükseldi. Tanrı ile kişi, taşın üzerine oturdular. Tanrı, kişiye "suya dal, suyun dibinden toprak çıkar!" diye buyruk verdi. Kişi, Tanrı'nın buyruğunu yerine getirdi. Suyun dibinden çıkardığı toprağı Tanrı'ya götürdü.

Tanrı, kişinin getirdiğı toprağı suyun üzerine serperken "yer olsun !" diye buyurdu. Buyruk yerine geldi, yeryüzü yaratıldı. Tanrı, yine kişiye "suya dal, suyun dibindeki topraktan çıkar!" diye buyruk verdi. Kişi, suya daldığında, bu kez kendim için de toprak alayım diye düşündü. İki avucuna da toprak doldurdu; bir avucundakini Tanrı'dan gizlemek için ağzına attı. Dileği, Tanrı'dan gizli kendine göre bir yer yaratmaktı. Avucundaki toprağı getirip Tanrı'ya uzattı. Tanrı, toprağı suyun üzerine serpip genişlemesini buyurdu. O'nun suya serptiğı toprak gibi, kişinin ağzındaki toprak da büyüüp genişlemeğe başladı. Kişi korktu; soluğı kesildi, öleyazdı. Kaçmağa başladı. Ancak, nereye kaçsa yanı başında Tanrı'yı buluyordu.

Tanrı, kişiye "ağzındaki toprağı ne için sakladın" dedi. Kişi, "kendime yer yaratmak için saklamıştım" diye yanıt verdi. Tanrı da, "Öyleyse at ağzından ve kurtul" dedi. Kişinin ağzındaki toprak yere dökülürken küçük tepeler oluştu. Tanrı, "artık sen günahlı oldun" dedi, "bana karşı geldin. Kötülük düşündün. Bundan sonra sana uyanlar, senin gibi kötülük düşünenler, senin gibi kötü kişi olacak; bana uyanlar ise iyi ve pak kişiler olacak, güneş ve aydınlık yüzü görecek. Ben, gerçek Kurbustan adımı almışım; bundan sonra senin adın da Erlik olsun."⁶

Bu mitolojik hikâyede görüldüğü gibi Ülgen ve Erlik arasında girift bir ilişki mevcuttur. Aynı ilişki Ülgen ile Ak Ana arasında da bulunmaktadır. Lakin bu ilişki sonucunda yer, dağlar ve tepeler yaratılmıştır.⁷ Efsanenin devamında ise, artık insanların yaratılışı konu edilir. Ülgen ile Erlik arasındaki ilk kavga, yaratılacaklar üzerine kurulacak hâkimiyet kavgasıdır.⁸ İnsanların yaratılması konusuna gelecek olursak. Metne göre:

"Dalsız budaksız bir ağaç yeşerdi. Tanrı, bu dalsız budaksız ağaçtan hoşlanmadı. "Dalları, yaprakları olmayan ağaca bakmak güzel değil. Bu ağacın dokuz dalı olsun!" dedi. Dalsız budaksız ağaç birden dokuz dallı oldu. Tanrı, "dokuz dalın her birinin kökünden, birerden dokuz kişi türesin; bunlar dokuz ulus olsun!" dedi.

Erlik, bunlar olurken büyük bir gürültü duydu. Tanrı'ya gürültünün nedenini sordu. Tanrı, "Ben bir kağanım, sen de kendince bir kağansın. İştittiğin gürültüyü yapanlar benim ulusumdur!" dedi. Erlik, bu ulusu kendisine verilmesini istedi. Tanrı, "olmaz!" dedi; "Sen git kendi işine bak!". Erlik hele bir gidip şu insanları göreyim diyerek kalabalığın yanına vardı. Orada insanlardan başka yaban hayvanları, kuşlar ve daha nice yaratıklar vardı. Erlik, Tanrı bunları nasıl yarattı acaba, bunlar ne yer, ne içerler dedi.

Erlik baktı ki, insanlar ağacın yalnızca bir yanındaki yemişleri yiyorlar, diğerlerine ellerini sürmüyorlar. İnsanlara bunun nedenini sordu. İnsanlar, şu yanıt verdiler: "Tanrı bize şu yandaki dört dalın yemişini yemeği yasakladı. Biz yalnızca Tanrı'nın izin verdiği, yemişlerden yiyoruz. Bu yanıt, Erlik'i sevindirdi. Erlik Körmös, insanlardan Törüngey denilen erkeğe yaklaştı. Ona "Tanrı size yalan söylemiş. Asıl, yasakladığı yemişlerden yemeniz gerekir. Onlar daha tatlıdır. Bir deneyin; göreceksiniz" dedi."⁹

Erlik'in bu merakı insanlarla Tanrı'nın ilk defa karşı karşıya gelmesine yani "ilk günah"ın işlenmesine sebep olmuştur. Efsanenin bu kısmı diğer toplumların efsanelerindeki "Adem'in cennetten kovulması" hikayesi ve dolayısı ile Erlik ile insanların imtihan sahnesi olarak karşımıza çıkar.¹⁰ Efsanede adı geçen Törüngey (Adem)¹¹ ve insanların, Erlik, yani şeytan/kötülük ile olan ebedi mücadelesi başlar. Türklerin evrenin ve insanın yaratılışı hakkında fikirler içeren Altay destanları arasında yer alan bu destanı inceledikten sonra söylemek gerekir ki, diğer Türk destanları, Türklerin belli dönemlerdeki kahramanlık hikâyeleri ile Türk milletinin "türemesi" hakkında fikirler içeren destanlardır.¹²

Türklere göre kâinatı yaratan tek bir kuvvet vardır. Lakin yardımcıları da vardır. Kâinat sudan ve topraktan yaratılmıştır. İnsanlar bir ana ve babadan değil, dokuz ayrı daldan türemiştir. Bu da dokuz ayrı kavim manasına gelebilir. Şeytan yani Erlik büyük güçlere malik olmakla beraber esas itibarı ile

⁵ Yonar, a.g.e., s.126.

⁶ Saim Sakaoğlu, Ali Duymaz, İslamiyet Öncesi Türk Destanları, Ötügen Yayınları, Ankara 2014, s.175.

⁷ Yonar, a.g.e., s. 182.

⁸ Yonar, a.g.e., s. 129.

⁹ Sakaoğlu ve Duymaz, a.g.e., s. 177.

¹⁰ Ögel, a.g.e., s. 422

¹¹ Harun Güngör, Türk Bodun Bilimi Araştırmaları, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, s.39.

¹² Bayat, a.g.e., s. 284.

insandır ve Tanrı Karahan'la, yani Ülgen ile asla denk değildir.¹³

Altay dağlarında söylenen yaratılış ve türeyiş destanları, değil yalnız Türklerin; bütün Orta Asya ile Sibirya'nın bile, en gelişmiş ve üzerinde ilgi ile durulan mitolojik verileridir.¹⁴ En eski Türklerin ne düşündüklerini bilmiyoruz. Fakat sonradan, Orta Asya'dan toplanan bütün yaratılış destanlarına göre, yeryüzü başlangıçta, büyük bir okyanus ile kaplı idi. Bir Altay efsanesi, bunun için şöyle diyordu:

“Yerin yer olduğunda, sular yeri sarardı,

Ne gök, ne ay, ne güneş, ne de bir dünya vardı.

Tanrı uçar dururdu, insanoğluydu tekti,

O'da uçar, uçardı, sanki Tanrı'yla eşti.

Uçar, hep uçarlardı, yer yoktu konmazlardı,

Tanrı idiler çünkü ondan yorulmazlardı.

Yoktu Tanrı'nın hiçbir, başında düşüncesi,

İnsanoğlunun ise, durmadı hiç hilesi.”

Altay Türklerinin bu efsanede adı geçen tanrıları "Bay-Ülgen", yaratıcı bir tanrı idi.¹⁵ Kendisi yerle gök arasında, yüce Tanrı'nın bir elçisi olarak bulunuyordu. Bu sebeple dünyayı yaratmadan önce, Büyük Tanrı'nın kutsal bir ilhamı, "Bay-Ülgen" in bütün varlığını sarmıştı. Çünkü o, dünyayı yaratmak için, Tanrı tarafından yeryüzüne gönderilmişti. Bu durumu, başka bir Altay yaratılış efsanesi, daha güzel anlatıyordu:

“Dünya bir deniz idi, ne gök vardı, ne bir yer,

Uçsuz bucaksız, sonsuz, sular içreydi her yer.

Tanrı Ülgen uçuyor, yoktu bir yer konacak,

Uçuyor, arıyordu, bir katı yer, bir bucağ.

Kutsal bir ilham ile nasılsa gönlü doldu,

Kayıptan gelen bir ses, ona bir çare buldu.”¹⁶

Bu iki efsane, birbirlerini tamamlıyorlardı. Bu sırada dünya, büyük bir okyanusla kaplı idi. Öyle anlaşılıyor ki bu okyanusun üzeri de, ruhlar âlemi ile doluydu. Tıpkı tasavvuftaki "vücûd-u mutlak" gibi. Altay efsanesindeki bu hali, bir Bektaşî şairi şu nefesinde, ne kadar güzel anlatmıştır:

"Ârif sundu, aldı Cihânı biçti,

"Cebrail çok vakit deryada uçtu,

"Hak bir avuç toprak deryaya saçtı,

"Derya süzülüp de, yer olmadı mı?"¹⁷

Bu Bektaşî nefeslerinin çoğu, konularını peygamberlerin tarihlerinden almışlardır. Bununla beraber, İslâmiyet'le uyuşmayan pek çok Bektaşî şiirlerine de, rastlamıyor değiliz. Tasavvuf edebiyatında "vahdet", bir okyanusa benzetilmişti. Seyyit Nesimi ise, bu vahdet okyanusuna, "mûhit" adını veriyordu. Zaten muhit de tasavvuf da, okyanus anlamına geliyordu. Seyyit Nesimi'ye göre önceleri bu okyanus çok durgun ve sakin idi. Fakat yaratılış, yani "tecelli" sırasında okyanus coşmuş, kendi deyimi ile "cûşâ ve hurûşa" gelmişti.¹⁸ Varlık âleminin meydana gelişi de, yine bu coşkunluk ve dalgalanma sırasında oluyordu. Bu konu üzerinde çok durmadan biz Mezopotamya da var olan yaratılış efsanelerine bakacağız.

Mezopotamya Yaratılış Efsaneleri: Mezopotamya kültürel birikimi ve tek tanrılı dinlerin kutsal kitaplarında atıflarda bulunduğu efsaneleri ile dikkat çeker. Yaratılış efsanesi ve "tufan" hakkında yazılan tabletler ile kutsal kitaplarda bulunanların neredeyse aynı olması Mezopotamya'yı daha dikkat çekici hale getirmiştir. Sümer-Asur-Babil gibi bölgenin şekillenmesinde önemli katkıları olan toplumların arkalarında bıraktıkları tabletlerin aslında bütün bir gezegende dolaşan efsaneler ile aynı olması merak olgusunu pekiştiren bir başka meseledir. "Mezopotamya'da bulunan tabletler, kitaplar ve yazıtlar, bize tarihin, efsanelerin muhkem kaleleri olduğu gerçeğini hatırlatır".¹⁹

Tabletlerdeki efsanelerin örneklerine Homeros, şövalye hikâyeleri ve Arap masalları gibi kaynaklarda rastlamaktayız. 1876'dan bu yana Babil-Asur yaratılış destanlarının birçok versiyonu ortaya çıktı ve yayınlandı. Bu destanlardan en uzun olan "Enuma Eliş (Yükseklerdeyken) bunlardan biri olmakla beraber, üzerinde duracağımız efsanedir. Bu metinden anladığımız kadarı ile yaratılış süreci her şeyin birbiri ile bağlantılı bir şekilde kendi içinde bir hiyerarşisinin olmasıdır.²⁰ Metne bakmak gerekirse;

‘Anu gökyüzünü dölediğinde ve Ea yeryüzünü kurduğunda, Anu gökyüzünü yarattığında, gökyüzü yeryüzünü yarattığında,

¹³ Hüseyin Nihal Atsız, Türk Edebiyatı Tarihi, Ötüken Yayınları, İstanbul 2012, s.33.

¹⁴ Hamide Demirel, Türk Destanlarının Ana Unsurları, Ötüken Yayınları, İstanbul 2015, s.46.

¹⁵ Demirel, a.g.e., s. 47.

¹⁶ Fuzuli Bayat, Kadim Türklerin Mitolojik Hikâyeleri, Ötüken Yayınları, İstanbul 2017, s.17.

¹⁷ Yusufhan Güzelsoy, "Yaratılış Destanı Ve Kopmayan Bağ", Ötüken Dergi, (Kaynak derginin internet sitesi olan <http://otukendergi.com/yaratilis-destani-ve-kopmayan-bag/> adresinden alınmıştır).

¹⁸ <http://www.dilededebiyat.net/turk-edebiyati-tarihi/islamiyet-onesi-turk-edebiyati/sozlu-donem-turk-edebiyati/turk-mitolojisi/turklere-gore-yaratilis-ve-dunyanin-var-olusu> (29:04:2017)

¹⁹ Yonar, a.g.e., s. s.48.

²⁰ Yonar, a.g.e., s. 51.

yeryüzü ırmakları yarattığında, ırmaklar nehirleri yarattığında...²¹

Aynı efsanenin bir başka versiyonu ise şöyledir; “Kutsal yerdeki tanrıların evi, kutsal ev henüz yapılmamıştı; Kutsal hiçbir bitki yeşerememiş, hiçbir ağaç yaratılmamıştı, ...Bütün topraklar denizdi, Anu gökleri yarattığı zaman ve Nudimmud kendi konutu Apsu’yu inşa ettiği zaman, Ea bir tutam balçık toplardı, yerden Apsu’da, Kulla’yı yarattı tapınakların onarımı için, İnsan soyunu yarattı, tanrıların hizmetini görmesi için”²²

Tatlı su sembolü olan Apsu ile tuzlu su sembolü olan Tiamat adlı bir devden gökler ve yer oluşur ve sonra gök tanrısı Anu, hava tanrısı En-lil ve deniz tanrısı Ea türer. En-ki’nin yarattığı bu üç tanrının da, günü, ayı ve yıldızları yarattıkları görülür.²³

“Yükseklerde Gök henüz isimlendirilmemişken ve aşağıda, sağlam zemin (Dünya) çağırılmamışken”

Gök, yerden ayrıldıktan sonra, yer, gökten ayrıldıktan sonra, insanın adı konduktan sonra, An, göğü alıp götürdüktan sonra, Enlil, yeri alıp götürdüktan sonra.”²⁴

Sümer Yaratılış şiirlerinde 'yaratmak' olarak yorumlanabilecek sözler yerine, çok açık bir biçimde, “ad” vermekten, adlandırmaktan bahsedilmektedir. Sonraki "yoktan var etme" olarak yorumu, açıkça farklı bir şey söyleyen bu ilk Sümer ilahilerine dayanmaktadır. Bu efsanelerin onlarca versiyonu/sürümü, birbirine benzer içerikler ile tabletlerde yer almaktadır. Sümer, Babil, Asur medeniyetlerinin bu büyük birikimi, diğer bölge medeniyetlerine ait tabletlerdeki anlatılarla ilginç bir şekilde örtüşmektedir.

İbrani Yaratılış Meselesi ve Tekvin: İbranilere ait geniş bilgi, onların kutsal kitabı olan Tevrat'ta bulunur. Tevrat Eski Ahit'i oluşturan ilk beş kitabın adıdır.²⁵ Bu başlık altında İbrani yaratılış mitlerini ele alırken, Tevrat'ın Tekvin bölümü başta olmak üzere Babil Talmudu'na değineceğiz. Tekvin'in isminden de anlaşılacağı üzere içeriği “başlangıç” dünyası ile ilgilidir. Tevrat Bab 1'de ilk yaratılış, şu ayetlerle aktarılmaktadır:

“Başlangıçta Allah yerleri ve gökleri yarattı ve yer ıssız ve boştu ve enginin yüzü üzerinde karanlık vardı ve Allah'ın ruhu suların yüzü üzerinde hareket ediyordu ve Allah dedi: Işık olsun; ışık oldu ve Allah ışığın iyi olduğunu gördü. Allah ışığı karanlıktan ayırdı. Işığa gündüz karanlığa gece dedi ve böylece

bir gün oldu. ...ve Allah dedi: gök altındaki sular bir yere biriksin ve kuru toprak görünsün ve böyle oldu ve Allah kuru toprağa yer dedi”(Yaratılış: 2, 1-31) .²⁶

“Allah, "Sular canlı yaratıklarla dolup taşsın, yeryüzünün üzerinde, gökte kuşlar uçuşsun" diye buyurdu. Allah büyük deniz hayvanlarını, sularda kaynaşan canlıları ve uçan çeşitli varlıkları yarattı. Allah, "Verimli olun, çoğalın, denizleri doldurun, yeryüzünde kuşlar çoğalsın" diye buyurdu... (Yaratılış, 1:20-22)²⁷

Rab, "Yeryüzü çeşit çeşit canlı yaratık, evcil ve yabani hayvan, sürüngen hâsıl olsun" diye buyurdu ve öyle oldu. Allah çeşit çeşit yabani hayvan, evcil hayvan, sürüngen yarattı. (Yaratılış, 1:24-25)²⁸

Eserlerin üzerine onu (insanı) egemen kıldın, her şeyi ayaklarının altına serdin; davarları, sığırları, yabani hayvanları, gökteki kuşları, denizdeki balıkları, denizde kıpırdaşan bütün canlıları. Ey egemenimiz Rab, ne yüce adın var yeryüzünün tümünde! (Mezmurlar, 8:6-9)²⁹

Rab Allah Âdem'i topraktan yarattı ve... yaşam soluğu (Allah'ın Ruhundan üfleme) üfledi. Böylece Âdem yaşayan varlık oldu. (Yaratılış, 2:7)³⁰

Allah, "İnsanı... yaratalım" dedi, "Denizdeki balıklara, gökteki kuşlara, evcil hayvanlara, sürüngenlere, yeryüzünün tümüne egemen olsun." ... (Allah) insanları erkek ve dişi olarak yarattı. (Yaratılış, 1:26-27)³¹

Buraya kadar olan 1. Bab'da geçen bölüm Yahudi kutsal kitabındaki kozmogonik varoluşun genel planını vermektedir. İnsanın yaratılışının kil ve topraktan olması neredeyse birçok mitolojide ortak noktadır. Tevrat'ın Âdem'in yaratılışıyla ilgili anlatısı oldukça nettir. Tevrat'ın incelediğimiz kısımlarında ve incelediğimiz diğer yaratılış mitlerinde “başlangıç” ifadesi bu kültürler arasında etkileşim olduğu ya da bu kutsal metinlerin kaynağının tek olduğu manasına gelmektedir. Kur'an'da bir takım benzer ifadelerin olması yaratıcının teklifi ve kaynağın tek olması kanısını kesinleştirmektedir. Buradaki yani kutsal kitapların değerlendirilmesi meselesi konumuzun dışında olduğu için başka bir kutsal metin olan Kur'an'ı incelemeye başlayacağız.

Kur'an-ı Kerim'de Yaratılış

Kur'an evrenin yaratılışı hakkında, inanca esas teşkil edecek temelleri vererek ayrıntılara girmez. Fakat ayetlerin tefsirle-

²¹ Alexandre Heidel, Babil Yaratılış Destanı: Enuma Eliş, çev. İsmet Birkan, Ayraç yayınları, Ankara 2000, s.91-92.

²² Yonar, a.g.e., s. 53.

²³ Murat Uraz, Türk Mitolojisi, Mitogya Yayınları, İstanbul 1992, s. 15-16.

²⁴ Samuel Noah Kramer, Sümer Mitolojisi, çev. Hamide Koyukan, Kabcacı Yayınları, İstanbul 1999, s. 114-115.

²⁵ Şaban Bilgin, Kutsal Kitaplardaki Mitolojik Unsurlar, AÜSBE Yüksek Lisans Tezi, 2002, s.74.

²⁶ Tevrat: Başlangıç (Yaratılış), Sent Antuan Kilisesi, İstanbul, 2012, s.6 (Yaratılış: 1, 1-31).

²⁷ Tevrat: Başlangıç (Yaratılış), s.6 (Yaratılış, 1:20-22).

²⁸ Tevrat: Başlangıç (Yaratılış), s.6 (Yaratılış, 1:24-25).

²⁹ Tevrat: Başlangıç (Yaratılış), s.6 (Mezmurlar, 8:6-9).

³⁰ Tevrat: Başlangıç (Yaratılış), s.6 (Yaratılış, 2:7).

³¹ Tevrat: Başlangıç (Yaratılış), s.6 (Yaratılış, 1:26-27).

rinden yola çıkarak yazılan kaynaklar hadislerle de pekiştirilerek evrenin yaratılışı meselesine ayrıntılı bir anlatım sağlar. Kur'an'da geçen yaratılış ayetleri çeşitlidir. Bazı ayetler gerçekleşmiş bir yaratmadan bahseder, bazı ayetler ise devam eden bir yaratma sürecinden.

Kur'an'da göğün ve yerin yaratılması konusunda Allah'ın önce kendi kudret ve gücünü vurgulayan ayetler ile karşılaşırız. Bazı ayetlerden yola çıkarak konuya giriş yapmak gerekirse:

“Biz gökleri, yeri ve ikisinin arasında bulunanları gereğince yarattık.”³²

“Göklerin ve yerin yönetimi O'nundur. Çocuk edinmemiştir. Mülkünde ortağı yoktur. Her şeyi yaratmış, düzen vermiş, ölçüye göre düzenlemiştir.”³³

“Kafirler görmezler mi ki gökler ve yer birbirine bitişik idiler, onları biz ayırdık ve canlı her şeyi sudan yarattık. Hala iman etmezler mi?”³⁴

Bu ayette ilk yaratımda suya dikkat çekilir. Bütün kozmolojik anlatılar ile köken birliğine sahip olan bu ayet, bütün varlığın su ile hayat bulduğunu belirtir. Başka dikkate değer bir nokta ise “birbirine bitişik” olan göklerin ve yerin varlığıdır. Tek yapıdan ibaret olan evren birbirinden ayrılmak suretiyle yer ve gök oluşturulmuştur. “Birbirine bitişiklik Sümer kozmolojisiindeki işaretler ile dikkate değer bir benzerlik içindedir.”³⁵ Burada dikkat çekmemiz gereken bir noktada diğer mitlerde de “su” figürünün bulunmasıdır.

“Sizi yaratmak mı daha zordur, yoksa göğü yaratmak mı? Ki Allah onu bina edip yükseltmiş ve ona şekil vermiştir. Gecisini karanlık yapmış, gündüzünü aydınlatmıştır. Bundan sonra da yeri düzenlemiştir. Suyunu ondan çıkarmış ve orada otlak yer meydana getirmiştir. Dağları da sapasağlam yerleştirmiştir. Bütün bunları sizin ve hayvanlarınızın geçimi için yapmıştır”³⁶

Görüldüğü gibi Nâziât Suresi'nde varlıkların birbiri ardına yaratılışı bunların düzeni ve neden yaratıldıklarından bahsetmektedir. Kur'an-ı Kerim, insanın muhtelif yaratılış devrelerinden bahseder.

Burada ilk dikkati çeken husus, insanın yaratılışında, günümüzdeki üreme kanunlarına tâbi tutulmayışıdır. Yani Allah, yaratma hususunda ihtiyat sahibi olduğunu, kanunlarını dilettiği şekilde değiştirebileceğini, varlıkları bağımsız ve kayıtsız yaratabileceğini göstermektedir. Bu farklı yaratılışlara bazen ayrı ayrı ayetlerde, bazen de aynı ayette dikkat çekilir. Nitekim Mü'minun suresinde:

“Andolsun biz insanı çamurdan (süzülmüş) bir hülasadan yarattık. Sonra onu (Hz. Âdem'in nesli olan) insanı sarp ve metin bir karargâhta (rahimde) bir nutfeye (zigot) yaptık. Sonra o nutfeyi alaka (yapışan şey) hâline getirdik, derken o alakayı mudga (bir çiğnem et) yaptık, o bir çiğnem eti kemik(lere) çevirdik (ve) o kemiklere de et (kaslar) giydirdik. Sonra onu başka yaratılışla inşa ettik (can verdik, konuşma verdik)...”³⁷

Hz. Âdem'in yaratılış şekli, bir bakıma günümüzdeki insanın yaratılışına benzerlik gösterir. Midedeki besinlerden spermının süzülerek çıkarılması gibi, çamur da süzülerek çamur özü (sülale) elde edilmiştir. Bir müddet bu hâlde kalan çamur özü, balçık şeklini (hamein mesnûn) almış ve daha sonra katı hâle (salsal) sokulmuştur. Bu devreden sonra kuruyan bu balçığa insan şekli verildiğini anlıyoruz.

“Hâl-buki O, sizi çeşitli merhaleler hâlinde yarattı”³⁸

Bu ayetten de anlayacağımız üzere Allah insanı bir takım aşamalardan geçerek yarattı. Kur'an'da bahsi geçen ilk insan Âdem'dir. Kur'an'a göre Âdem ile diğer insanların yaratılış şeklinin aynı olmadığı kesindir. Gerek evren gerekse insan yaratılışında farklı kanunlar geçerlidir.

Çin Yaratılış Efsaneleri: Yaratılışın farklı varyantları bulunmaktadır. Bunların birine göre "başlangıçta iki okyanus-biri güneyde biri kuzeyde- merkezde bir kara parçası vardı. Güney okyanusunun efendisi Shu (dikkatsiz), kuzeydeki okyanusun efendisi Hu (acelecî) ve merkezdeki kara parçasının efendisi Hwuntun (kaos) idi. İki ayrı okyanus ve iki ayrı efendi kavramı burada Türk Mitolojisi ile Çin mitolojisini birbirinden ayırmaktadır. Çin mitolojisindeki yaratılış mitinin ayrı bir varyantı olan "Pan-Ku" ile İskandinav ve İzlanda mitolojilerinde yer alan "Ymir" mitlerinde anlatılan, dünyanın bir veya iki devin parçalanmasından oluşması inancı Türk mitolojisine tamamen yabancıdır.

Sonuç ve Değerlendirme: Sümer mitolojisindeki başlangıçtaki sonsuz su kavramının Türk mitolojisindeki kavrama yakınlığı ise ilgi çekicidir. Bunun dışında Başkurların (Türk Kavmi) ünlü destanı Ural Batur'ın ilk mısralarını oluşturan dünyanın yaratılışı ile ilgili bölümünde de yine başlangıçtaki sonsuz su kavramı görülmektedir. Buna göre gerek Altay, gerek Sümer, gerek Başkurt ve diğer Türk mitolojilerindeki yaratılış efsanelerinde yer alan başlangıçtaki sonsuz su kavramı ortak bir motif olarak karşımıza çıkmakta ve diğer milletlerin mitolojisinden bu yönü ile ayrılmaktadır. Ayrıca Tekvin de bahsi geçen “başlangıçta” ifadesi de Türk efsanesinde geçen “evvelce” ifadesi ile benzeşmektedir.

³² Kur'an-ı Kerim, Şura/29.

³³ Kur'an-ı Kerim, Kamer/49.

³⁴ Kur'an-ı Kerim, Enbiya/30.

³⁵ Yonar, a.g.e., s. 165.

³⁶ Kur'an-ı Kerim, Nâziât/27-33.

³⁷ Kur'an-ı Kerim, Mü'minun/12-14.

³⁸ Kur'an-ı Kerim, Nuh/14.

Su motifi Tekvin’de sıkça kullanılmış özellikle Tekvin’de ve Türk efsanesinde Tanrı’nın başlangıçta “suyun üstünde” gezdiği ifadeleri benzeşmektedir. Daha değinmediğimiz birçok efsanede aynı ifadeler geçmektedir. Türk efsanelerinde yaratılış meselesinin çağdaş olan veya olmayan diğer toplumlar ile aynı ifadelerle aktarılması Türk mitolojisinin bugün ki gördüğü ilginin daha da üzerinde bir ilgi görmesi gerektiğinin kanıtı olabilir. Yine değindiğimiz Mezopotamya yaratılış efsanelerinde “başlangıçta” Anu’nun gökleri yaratmadığı zaman hiçbir şeyin olmaması ve bütün yeryüzünün “deniz olması” yine Türk mitolojisi ile Mezopotamya efsanelerinin benzerliğini göstermektedir.

Kur’an’da da su motifinin sıkça kullanılmış olması ile beraber Törüngey, Erlik ve Âdem, şeytan ilişkisi halk arasında sıkça karıştırılmaktadır. Kur’an ve Türk mitolojisinin ortak noktası olarak değinmek gerekir ki, Erlik ile Şeytan iki tarafta da aynı karakter özelliklerine ve yazımlardan elde ettiğimiz veriler neticesinde öğrendiğimiz kadarı ile aynı kadere ve statüye sahipler, lakin Kur’an’da mutlak güç Allah’tır. Ama Altay efsanemizde tanrı Ülgen’in müsaadesi ve izni ile Erlik’te bir takım hünerlere sahiptir.

Mitolojide yer alan uçsuz bucaksız efsaneler dizisini tek tek incelemeye vakit ve ömür yetmez. Lakin modern bilimin konu dışında tuttuğu bu efsaneleri incelediğimizde elde ettiğimiz

veriler kültürlerin (kutsal metinleri ayrı tutmak gerekir) hemen hemen çoğunun ortak bir hikâye ye sahip olduğudur. Bu da bu efsanelerin dilden dile dolanarak tek bir efsanenin varyantları olup olmadığı sorusunu akıllara getirir. Tek bir efsanenin farklı hayat tarzlarınca, kültürünce ve günlük yaşam şekillerince farklı yorumlanması gayet normal olmakla birlikte, kesin gerçekliği ifade etmese de bir takım fikirler vermesi açısından son derece önemlidir.

Modern anlamda bu konudaki araştırmaların çok geç başlamış olması, eski Türk inancına dair birçok konuyu da şüphede bırakıyor. Örneğin 1800’lü yıllarda Altay Türkleri arasında yapılan dini araştırmalar bizi ne kadar eskiye götürebilir? O yüzyılda yaşayan Altaylılar arasında çok Tanrılı dini inamış, yüzyıllar öncesi için ne kadar geçerlidir? Bunu anlamak için, bölgeye giden misyonerlerden, çevre coğrafyalar da kurulup yayılan dinlere kadar çok geniş kapsamlı bir araştırma yapmak gerekiyor. Bununla beraber Orhun yazıtları gibi eski Türk metinlerindeki ifadeler de geçmiş kültürel bağları korumak adına mutlaka göz önünde bulundurulmalıdır. Türkler tarih yapmış, tarih yazmamış ancak geleneğini, örf ve âdetini yaşatarak geçmişle bağını kuvvetli biçimde sürdürmüştür. Kim bilir, belki de kadim topluluklarının birçoğunun yok olma sebebi de bu bağı koruyamamak olmuştur. Birçok yazılı metin bırakmış toplulukların, bugün ancak birer hatıra olarak yaşıyor olması bize bu konunun önemini göstermektedir.